

Tek Kutuplu Dünya Düzeninde Türk Dış Politikasının Değişimi: 1990'lı Yıllar

Transformation of Turkish Foreign Policy in the Unipolar World Order: 1990s

Mustafa Nail ALKAN

Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of International Relations,
ORCID: 0000-0003-4994-3491, e-mail: nail.alkan@hbv.edu.tr

İlke Taylan YURDAKUL

Ph.D., Independent Researcher,
ORCID: 0000-0003-2439-5070, e-mail: ilketaylan@gmail.com

Öz

Türkiye, Soğuk Savaş süresince izlenen denge politikaları içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Batı'nın denge politikaları içerisindeki kıymetini yitiren Türkiye, güçlü yanlarından faydalanmak, bölgede ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmak, karşısındaki tehditleri bertaraf etmek ve zaaflarını örtmek adına çok taraflı ve proaktif politikalar izlemeye başlamıştır. Türkiye-Orta Doğu, Türkiye-Orta Asya, Türkiye-Kafkaslar, Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde 1990'lı yılların incelendiği bu makale, dönemin devlet insanlarının bu politikaların izlenmesinde kilit rolü üstlendiklerini ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Orta Doğu, Orta Asya, Avrupa Birliği, Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Abstract

Türkiye had an important place within the framework of the balance policies that were pursued during the Cold War. With the end of the Cold War, Türkiye began to pursue multilateral, proactive policies in order to benefit from its strengths and take advantage of the opportunities that emerged in the region, while eliminating the threats and covering up its weaknesses. This article, which examines Türkiye-Middle East, Türkiye-Central Asia, Türkiye-Caucasus, Türkiye-Greece and Türkiye-European Union relations in the 1990s, reveals that the statesmen of the period played a key role in the implementation of these policies.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Middle East, Central Asia, European Union, Türkiye-Greece Relations

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article	Başvuru Tarihi / Submitted 22.10.2024	Kabul Tarihi / Accepted 17.03.2025
Bu makaleye atıf için / To cite this article Alkan, M. N. & Yurdakul, İ. T. (2025). Tek Kutuplu Dünya Düzeninde Türk Dış Politikasının Değişimi: 1990'lı Yıllar. <i>Bölgesel Araştırmalar Dergisi</i> , 9(1), 84-109.		

Giriş

Soğuk Savaş sırasında dünya uluslararası çapta oynanan bir denge oyuna sahne olmuştur. Terazinin bir kefesinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ülkeleri, diğer tarafta ise Varşova Paktı içerisinde yer alan devletler bu oyundaki hassas dengenin bozulmaması adına politikalar yürütmüşlerdir. Denge sıcak savaş sonunda bir taraf lehine bozulacak olsa bu savaşın nükleer savaş aşamasına kadar tırmanmış bir harp olması olasılık dahilinde görülmüştür (Kahn, 1965: 37-52). Kalpleri ve zihinleri kazanmak adına girilen rekabet her alanda sürmüş, çevreleme politikaları ile karşı tarafın bu rekabette üstünlük sağlaması engellenmek istenmiş ve bu rekabetin uzun soluklu bir denge oyununa dönüşeceği daha en başından hesap edilmiştir (X, 1947: 566-582). Nükleer silahların gölgesinde taraflarca dengede tutulmanın bir “terör dengesi” olduğu açığa çıkmış ve iki kutbu, topyekûn, sıcak savaşa girmekten alıkoyanın ikinci saldırı kabiliyetinin muhafazası olduğu iddia edilmiştir (Wohlstetter, 1959: 211-234).

Küba Krizi sırasında bu dengenin ne kadar hassas olduğu pratikte de kendisini göstermiştir. Bloklar içerisinde yer alan ülkelerin Soğuk Savaş dinamikleri dahilinde kendi politikalarını belirlemelerinin ne denli zor olduğu da bu kriz sırasında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2017: 225-233). Krizin devamındaki gelişmeler Türkiye gibi denge unsuru olan ülkelerin dahi dış politikadaki hareket esnekliğinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile coğrafi yakınlığı ve çevreleme politikaları çerçevesinde Soğuk Savaş boyunca stratejik bir değere sahip olmuştur, lakin bu değerini koruması için blok menfaatlerini ön planda tutması ve proaktif, çok taraflı politikalarından uzak durması gerekmiştir. Türkiye, Batı’nın genel oyun planı haricinde eylemlerde bulunduğu anda ise bağlı bulunduğu bloktaki ülkeler tarafından dahi ambargo uygulamalarına tabi tutulmuştur.

John Lewis Gaddis’e göre tüm devletleri bir gören, onlara sadece güçler dengesi içerisinde rol biçen Soğuk Savaş teorileri bu denge oyununun sonunu tahmin edememişlerdir (Gaddis, 1992: 15). Rekabetin sürdürülmesine dayalı, uzun soluklu oyunun, Mihail Gorbaçov döneminde izlenmeye başlanan Perestroyka ve Glasnost (reform ve şeffaflık) hareketleri sonrasında sürdürülemeyeceği ortaya çıkmış, 90’lı yıllarda yeni oyuncularla, yeni bir oyuna başlanacağı görülmüştür. Önceki dönemin blok stratejileri içerisinde yer alarak, zaaflarına karşı bağlı olduğu bloğun gücünden faydalanan Türkiye için statik politikalara bağlı kalmak artık maksimum fayda sağlayacak bir strateji olmaktan çıkmıştır. Sistemin en güçlü devletlerini dengelemeye dayalı güçler dengesi anlayışı, bölgesel tehditleri dengelemek üzerine stratejiler geliştirmeyi tercih eden devletler yaklaşımı tarafından sorgulanmaya başlanmıştır (Walt, 1987: 1-6). Türkiye de gücün dengelenmesi politikasının bir aracı iken kendisini bağlayan sınırlamalardan 1990’lı yıllarda sıyrılmış ve özellikle bölgesinde proaktif, çok taraflı politikalar yürüten bir aktöre dönüşmüştür.

Bu makalede ele alınan bölgesel gelişmelere karşı Türkiye’nin verdiği tepkilere bakılarak, Türkiye’nin 1990’lı yıllarda politik çıkarlarına ulaşmak adına önceki dönemin yetersiz kalan statik dış politika anlayışını terk ettiği, bölgesel gelişmeleri daha yakından takip ederek, çok taraflı politikalar izlemeye geçtiği ve böylece zayıf yanlarını kapatmayı hedeflediği iddia edilmektedir. Türkiye’nin, güçlü yanlarını korumayı, kendini zorlayacak bölgesel tehditleri bertaraf etmeyi ve bölgesinde ortaya çıkan fırsatlardan

yararlanmayı da yine proaktif, çok taraflı politikalar izleyerek hedeflediği makalede iddia edilmektedir. Makalenin bulguları ayrıca, Türkiye'nin 1990'lı yıllar boyunca proaktif ve çok taraflı politikalar izlemedeki istikrarının, dış politikayı belirleyen aktörlerin çabalarıyla mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu politikaların izlenmesine öncülük etmiş ve bu politikaları izlemeyi sürdürmüş dış politika aktörlerinin bölgesel politikaların belirlenmesindeki kilit rolleri makale boyunca ele alınan olaylar sırasında öne çıkmaktadır.

Makalede, Türkiye'nin 1990'lı yıllar boyunca izlediği dış politika, sırasıyla Türkiye-Orta Doğu, Türkiye-Orta Asya ve Kafkasya, Türkiye-Yunanistan ve Avrupa Birliği (AB) ilişkileri şeklinde ele alınmaktadır.

Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca en güçlü yanı olarak görülen Batı için stratejik öneminin, tek kutuplu döneme geçişle beraber, ortadan kalkma tehlikesi ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Batı bloğu içerisinde edinmiş olduğu ağırlık, temelde Sovyet tehdidinin dengelenmesine ve Türkiye'nin NATO içerisindeki konumuna dayanmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılması, Avrupa Birliği'nin giderek NATO dışında bir savunma kimliği inşa etme çabaları ve Sovyet tehdidinin önce zayıflaması ve ardından ortadan kalkması ile Türkiye'nin askeri ve coğrafi önemini yeniden hatırlatacak argümanlar sunması gerekmiştir. Türkiye, sınır komşusu Irak'ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgali sonrası başlayan Körfez Savaşı sırasında yeni tehditler karşısında da Batı için stratejik öneme sahip olduğunu gösterme fırsatını yakalamıştır.

Körfez Savaşı'nın ortaya çıkardığı sonuçlardan biri, Sovyet süper gücünün yerini bu dönemde farklı tehditlerin almaya başladığıdır. Türkiye için en önemli tehditlerin başında da artık bir devlet değil, bir terör örgütü olan PKK yer almaya başlamıştır. PKK'nın sınır dışında organize olmasını ve sınırı aşarak ülke içinde terör faaliyetlerinde bulunmasını engellemek için Irak ve Suriye ile iş birliği yapmak önem kazanmıştır. Sınır komşusu Suriye ile ilişkilerin özellikle su paylaşımı problemleri ve Hatay'ın tarihi statüsü tartışmalarıyla kilitlendiği bu dönemde, PKK tehdidine karşı Suriye'nin iş birliğini sağlamak zorlu bir görev olmuş, Öcalan'ın yakalanmasına kadar hem Suriye hem de Irak ile ilişkilerde güvenlik konuları öncelikli hale gelmiştir.

Körfez Savaşı ve Irak ile İlişkiler

1990'lı yılların başında Saddam Hüseyin yönetimi altında bulunan Irak, Kuveyt'i petrolünü çalmakla ve kendisini zarara uğratmakla itham etmiş, bu nedenle Kuveyt'e olan borçlarının bir bölümünün silinmesini talep etmiştir. Irak bu taleplerine olumlu yanıt alamayınca, 2 Ağustos 1990 tarihinde, Kuveyt'i ilhak etmiştir (King, 1991: 4).

Türkiye, işgal sonrasında komşusu Irak'a karşı alınan, 6 Ağustos 1990, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) yaptırımlarına uymuş, ekonomik ambargo kararı çerçevesinde 7 Ağustos 1990 tarihinde Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatmıştır (Önal, 2016: 57). Irak sınırına asker sevkıyatı ve NATO üslerinin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) uçaklarına açılması, bu kararı takiben Türkiye'nin attığı adımlar arasındadır. Irak sınırına asker sevkıyatı, Irak lideri Saddam Hüseyin'in askerlerini Kuveyt sınırında konsantre etmesinin önüne geçmek için Türkiye'den istenmiş bir adımdır.

Üslerin kullanımı 17 Ocak 1991 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kararıyla mümkün hale gelince ABD bu üslerin de yardımıyla 24 Şubat'ta başlayacak olan "Çöl Fırtınası" kara harekâtına kadar Irak'ı hava bombardımanı ile yıpratmıştır. Türkiye, Irak'a karşı savaşan Koalisyon Kuvvetleri'nin bir parçası olmasa dahi NATO yükümlülüklerini göz ardı etmeden, sınırda asker konuşlandırarak ve ambargo kararlarına uyarak savaşta rol oynamıştır. Turgut Özal'a ithaf edilen "bir koyup, üç almak" şeklindeki ifade, Özal'ın bu savaş sırasındaki stratejisini anlatmak için kullanılmış bir ifadedir (Dündar, 2016: 13). Savaş sırasında Batı yanında üstlenilecek rol daha sonra elde edilecek getiriler için zorunlu görülmüştür (Dündar, 2016: 13). Bu rolü üstlenmenin karşılığında Türkiye'nin hem bölgedeki önemini Batı'ya kanıtlama hem de savaş sonrası dönemde elde edilebilecek ekonomik fırsatları değerlendirme şansı olacak, üstelik bu rolü üstlenmenin maliyeti de ABD tarafından karşılanacaktır. Özal'ın getirisi yüksek öngörüsüne karşın, Körfez Savaşı sırasında alınan kararların kendileri kadar, bu kararların alınma şekilleri de ülke içerisinde önemli tartışmalara sebep olmuştur (Kasapsaraçoğlu, 2021: 50).

Körfez Savaşı politikaları Türk dış politikasının genel teamüllerine aykırı mıdır, yoksa alışılmış politikaların bir devamı mıdır? Bu tartışmaya ilkesel bir tanımla açıklama getirenler, dış politika ilkelerinin NATO kuvvetlerine Türkiye'deki üsleri açmayı yasaklayıcı bir tanımlama getirmediğini vurgulamaktadırlar (Criss ve Bilgin, 1997: 1-11). Bu anlamda Körfez Savaşı sırasında atılan politik adımlar geleneksel politikadan sapma ifade edecek yeni eylemler veya beklenemeyecek eylemler değildir. Tek kutuplu dünyada, başat güç ABD'nin Irak'ı sıkıştırmak adına Türkiye'yi kilit rolde görmesi, Birleşmiş Milletler (BM) kararları ile birlikte Türkiye'yi geleneksel müttefikleri ile hareket etmeye yöneltmiştir (Önal, 2016: 59).

BM'den çıkan kararlar, Rusya'nın gelenekselleşmiş ABD politikasının karşısında durma eğiliminden uzaklaştığını, Irak'ın ise barış ve güvenliğin karşısında yeni bir tehdit olarak algılandığını göstermiştir. Buradan hareketle, Türkiye'nin Körfez Savaşı boyunca izlediği stratejinin altında sadece Batı ile hareket etme kaygısının olmadığı, bölgesel tehditleri dengelemenin, Soğuk Savaş zamanındaki küresel güçleri dengeleme stratejisinin yerini aldığı iddiası kuvvetlenmektedir. Sovyet tehdidi sonrası bölgesel hegemonya arayışındaki tehditlerin dengelenmesi Türkiye'nin çıkarları ve güvenliği ile doğrudan ilgili görülmüştür (Arı, 2004: 682).

Buna karşılık o dönemde dış politikayı ve güvenliği ilgilendiren kurumların içerisinde Özal politikalarına karşı sesler de yükselmiştir. Irak sorununun Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmeyen bir mesele olduğu, Orta Doğu ve Arapların meselelerine, kendisini ilgilendirmedikçe, Türkiye'nin karışmaması gerektiğini düşünenler bu karşı grupta yer almışlardır (Dündar, 2016: 13). Türkiye'nin statükoyu korumasından taraf olanlar Irak sınırına asker sevkiyatının Türkiye açısından ciddi bir risk içerdiğini belirtmişlerdir. Irak'ın savaşı kuzey cephesine taşıması riskine karşı Türkiye, NATO'dan hava kuvvetleri talep etmiş, bu talep NATO müttefiklerince karşılanmıştır (Molla, 2009: 36-37). Batı'nın bir diğer isteği olan müttefik kuvvetlerine yurt dışında birlik desteği sunma talebi ise Türkiye'deki endişeli muhalefet sebebiyle yerine getirilmemiştir (Balcı, 2015: 187). Dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, revizyonist politikaları onaylamamış, önceki dönemlerde görülmedik şekilde görevinden ayrılarak tepkisini göstermiştir (Balcı, 2015: 187). Soğuk Savaş sonrasındaki geçiş döneminde, kurumların baskısına rağmen

geleneksel olmayan bir dış politikada ısrarı, Turgut Özal'ın tek oyunculu bir karar verme sürecine yönelme isteği olarak da yorumlanmıştır (Önal, 2016: 63).

Körfez Savaşı sonrasındaki gelişmeler de Özal'ın politikalarının tartışılmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye'nin bu dönemde dış politikasını etkileyen en önemli zaaflarından biri ülkede yaşanan ekonomik krizler olmuştur. Irak Savaşı sonrasında ABD'nin ekonomiye katkısı Özal'ın yukarıda anılan ifadesi ile örtüşecek oranda yüksek olmamıştır. Bu beklenmeyen gelişmenin yanı sıra Türkiye'nin yüzde 40 oranında petrolünü sağladığı Irak ile ticareti de olumsuz etkilenmiştir (Sayarı, 1997: 46).

Türkiye için sürecin başından itibaren Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması öncelikli olmuştur. Savaş sonrasında oluşan resimde ise Irak'ın toprak bütünlüğünü sürdürmesinin önüne geçebilecek ayaklanmalar cereyan etmiştir. Irak ordusunun hızlı bir şekilde güneyde Şii ayaklanmalarını, ardından da kuzeyde Kürt ayaklanmalarını bastırması sonucunda sınırı aşan sığınmacılar, insani bir durumu ortaya çıkarmışlardır. İnsani güvenlik anlamında Körfez Savaşı, Türkiye ile müttefik ülkelere yeni yükümlülükler getirirken, sınırları geçen sığınmacıların ekonomik yükü özellikle Türkiye için yüksek olmuştur (Hale, 1992: 687). Buna ek olarak, ülke içerisinde yaşanan PKK faaliyetleri de düşünüldüğünde, sığınmacılara yönelik kurulacak kampların PKK tarafından hedef alınmaları olasılığı da Türkiye için önemli bir güvenlik endişesi doğurmuştur.

BMGK'nin 5 Nisan 1991 tarihinde aldığı 688 sayılı kararını takiben insani yardım çabalarının artması amaçlanmış, Fransa, İngiltere ve ABD'nin başını çektiği kurtarma ve yardım operasyonu “Huzur Harekâtı” (*Operation Provide Comfort*) başlatılmıştır (Özdemir, 2016: 234). İlk operasyonun sona ermesinin ardından “Çekiç Güç” adı ile anılan ikinci aşamaya geçilmiş, bu aşamada çok uluslu askeri gücün, acil tepki gücü olarak Irak'ın kuzeyindeki unsurları, rejimin olası saldırılarına karşı korumaya devam etmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de bu çok uluslu askeri gücün varlığı hem kamuoyu tepkilerini hem de ekonomik maliyetleri beraberinde getirirken, kara birliklerinin Türkiye'nin talebi doğrultusunda Eylül 1991'de çekilmesi, İncirlik'te bulunan hava gücünün ise ağır bombardıman uçakları ile takviyesi uygun görülmüştür (Aridemir ve Acar, 2018: 91).

1996 yılının aralık ayında “Keşif Güç” ile değiştirilene dek Çekiç Güç, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşmasına imkân tanıyacağı iddiası ile muhalefet partilerince eleştirilerin merkezinde yer almıştır. Buna karşılık değişen hükümetlerce de Çekiç Güç'ün görev süresi, Saddam Hüseyin Irak'ın başında olduğu sürece uzatılmaya devam edilmiştir. 20 Mart 2003 tarihinde başlayan ABD'nin Irak işgali sonrası ise Keşif Güç'ün görevi nihai olarak sona ermiştir (Arı, 2004: 684).

Türkiye-Suriye İlişkileri

Soğuk Savaş sonrasında “yeni savaşlar” kavramı ortaya atılmıştır. Carl von Clausewitz tarafından “savaş politikanın farklı araçlarla devamı” olarak görülmektedir (Clausewitz, 2020: 50). Yeni savaşların ise hem amaçları hem de tarafları bakımından Clausewitz dönemindeki savaşlardan farklılık gösterdikleri iddia edilmektedir (Kaldor, 2012: 7-14). Soğuk Savaş ve öncesinde devletler arasında savaşlar daha yoğun görülürken, Soğuk Savaş sonrasında ise devletlerin karşısında devlet dışı aktörlerin de tehdit olarak belirdikleri görülmektedir. Bu tehditler görece güç elde etme yarışında bulunan devletler için rakiplerini yıpratma amacıyla da kullanılabilirler. Türkiye, Suriye

ilişkilerinde 90'lı yıllar boyunca Türkiye'yi rahatsız eden, Suriye'nin siyasi konularda Türkiye'den istediklerini alabilmek için kontrolü altındaki bölgelerde PKK faaliyetlerine engel olmadığı iddiası olmuştur. Türkiye'nin bu yeni savaşlar konseptiyle karşı karşıya kalması, Suriye için hem Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasından doğan bunalım hem de su paylaşımı sorunu sebebiyle göz yumulabilecek bir gelişme olarak görülmüştür (Sınır, 2019: 23). Türkiye, Suriye ilişkileri 90'lı yıllar boyunca çalkantılı devam etmiş, Öcalan'ın yakalanmasına kadar iki devletin ortak çıkarları el verdiği ölçüde dönemsel yakınlaşmalar olsa da Suriye tarafının talepleri ve PKK terör örgütü sebebiyle, bu dönemsel yakınlaşmaları gergin dönemler takip etmiştir.

1990'lı yılların başında Körfez Savaşı, Irak'taki aktörleri Saddam Hüseyin yönetimine karşı harekete geçirmiştir. Rejimin zayıflamasının ortaya çıkardığı güç boşluğunun bu yeni aktörlerce doldurulması ve Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması olasılıklarına karşı Türkiye, Suriye ile ilişkilerini geliştirme yolunda adım atmıştır (Özçelik, 2018: 929). Suriye ile yürütülen görüşmelerde hem bölgede ortaya çıkan durum hem de ortak çıkarların tesisi ile iki devlet arasındaki sorunların aşılabileceği düşünülmüştür. Fakat Suriye, PKK sorununun çözüm adresi olarak kendisini görmediğini yapılan görüşmelerde yetkililere ileterek, tüm sorunların tek kalemde çözülemeyeceğini göstermiştir (Özçelik, 2018: 928).

İki ülke, Irak sınırı konusunda ise ortak yaklaşım göstermiştir. Suriye, Türkiye ile Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda hemfikir olduğunu yapılan görüşmelerde ilan etmiş, iki devlet de sınırlarında yeni bir oluşuma karşı olduklarını bildirmiştir (Karabulut ve Eryılmaz, 2016: 28).

Körfez Savaşı sırasında yürütülen görüşmelerde çözüme kavuşturulamayan konulardan biri, Fırat'tan Suriye'ye akan su miktarının yeterliliği hususunda taraflar arasında oluşan görüş ayrılığı olmuştur. Türkiye tarafında sınır aşan sular olarak kabul edilen Fırat ve Dicle'de suyun ortak projelerle, bölge için en verimli şekilde, hakkaniyet ilkesine dayalı kullanılması kabul gören yaklaşımdır. Suriye tarafından ise uluslararası sular olarak değerlendirilen bu sularda kotalara göre paylaşım ilkesinin benimsenmesi istenmektedir (Karabulut ve Eryılmaz, 2016: 25). Bu talebiyle ilişkili olarak Suriye, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile Fırat Nehri'nin akışını değiştirdiğini iddia etmiştir. Suriye tarafı konuyu ikili ilişkiler ile çözmek yerine, Türkiye'nin, Suriye'yi edinilmiş haklarından mahrum edeceği iddiasını savunmuş ve bu iddiasını uluslararası boyuta taşımayı tercih etmiştir. Buna karşılık Türkiye, Atatürk Barajı ile Fırat Nehri akışının düzenli hale geldiğini, Suriye'ye ülke ihtiyaçlarını karşılayacak, düzenli miktarda (saniyede 500 metreküp) su akışının sağlandığını, GAP ile birlikte 1986 senesinde anlaşılan oranlara bağlı olarak Suriye'ye su akışının devam edeceğini belirtmiştir (Eskioğlu, 2019: 75).

Bu gelişmeler ışığında, Suriye'yi daha önce PKK meselesi ile ilgili suçlamaktan kaçınan Ankara, makul bir çözüme Suriye ile kurulacak iş birliği neticesinde ulaşmanın olanaksızlaşması sebebiyle, Suriye'nin PKK ile ilişkisini bitirmesini sağlayacak farklı bir politikaya geçmiştir (Balcı, 2015: 219-220). PKK terör örgütünün kullandığı, Suriye'nin denetiminde bulunan Bekaa vadisi Türkiye tarafından Öcalan'ın o dönemdeki adresi olarak tespit edilmiş, Suriye ise bu vadideki kontrolünün sınırlı olduğunu öne sürmüştür (Karabulut ve Eryılmaz, 2016: 28). 1992 senesinde imzalan protokolle iki ülke terörizme

karşı iş birliği konusunda mutabakata varırken, sınırlardan teröristlerin geçmesinin önüne geçeceklerine dair anlaşmışlardır. Ancak 1987 ve 1992 antlaşmalarına Suriye tarafından uyulmayınca dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş tarafından, Türkiye'ye önlem alma hakkının doğduğu ve Türkiye'nin sabrının tükendiği açıklamaları yapılmıştır (Karabulut ve Eryılmaz, 2016: 33). Türkiye, askeri güç tehdidi de dahil olmak üzere, Suriye'yi farklı bir tutum almaya zorlamaktan başka yolunun kalmadığını sınıra yaptığı sevkیاتlarla göstermiştir. Türkiye, Suriye'ye ancak diyalogun yetersiz kaldığı noktada nota vermiş, sınıra 10.000 asker göndermiştir (Sınır, 2019: 23).

Türkiye'nin gerekirse askeri müdahaleden çekinmeyeceğini gösteren sinyallerin açıkça, en üst düzeyden verilmesi neticesinde Suriye yönetimi geri adım atmak zorunda kalmış, Mısır'ın arabuluculuğu ile Adana Mutabakatı imzalanmıştır. Mutabakat sonrasında Abdullah Öcalan nihayet Suriye'den ayrılmak zorunda kalırken, Suriye ile ilişkilerde normalleşme süreci başlamıştır (Korgun, 2020: 61).

Orta Asya ve Kafkaslar ile İlişkiler

SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan, Kafkasya'da ise tarihi Azerbaycan topraklarının kuzey bölgesinde Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması Türkiye açısından Türk Cumhuriyetleri aracılığıyla Hazar Denizi, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde ekonomik ve yumuşak gücünü kullanarak etkin olma fırsatları doğurmuştur. Türkiye'nin bölgedeki gücünü etkin kullanabilmesi için bölgeye yönelik yeni politikalar üretmesi gerekmiştir. İzlenen yeni politikalar karşılığında bölge ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır.

Bölgede açığa çıkan fırsat penceresini değerlendirmede Türkiye, Rusya ve İran'la bir rekabet içerisine girmek zorunda kalmıştır. Bu rekabet geleneksel politikaların ötesine geçmeyi ve Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan fırsatları, henüz Rusya kendisini toparlayamadan, değerlendirmeyi gerekli kılmıştır (Mufti, 1998: 45-46). Bölge ülkeleri ile aynı dili kullanan Türkiye, Turgut Özal'ın girişimiyle 30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye devlet başkanlarının katılımıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesini gerçekleştirmiştir. Zirve'de vurgulanan, aynı camiada yer alma, camia olarak ortak projelerin geliştirilmesi gibi hedefler ile ele alındığında, Özal'ın ortak pazar örneğine dayalı bir birliği dile getirmesi, Türkiye'nin neo-liberal, çok taraflı yaklaşımını ve bölgede kültürel benzerlikler üzerinden başlayan bir iş birliğinin, ekonomik karşılıklı bağımlılığa dönüşeceği inancını ortaya koymuştur (Amirbek v.d., 2017: 167).

Türkiye, Orta Asya ve Türki Cumhuriyetlere yönelik ilk adımlarını "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk Dünyası", "Model Türkiye" söylemleri ile atmıştır. Bu adımlar ve söylemlerin neticesinde Rusya ve İran'ın rekabette geride kalma endişelerinin arttığı iddia edilmiştir (Erol, 2012: 2). Fakat bu söylem ve adımları ivedilikle yerine getirme heyecanı ile "Türkiye'nin bölgede izlemeye başladığı proaktif politika için yeterli kaynağı var mı?", "bölge böyle bir politikada Rusya'nın ardından Türkiye'yi model olarak kabul eder mi?" gibi rekabetin sonucuna etki edecek kritik soruların o dönemde atlandığı da düşünülmektedir (Sayarı, 2000: 175).

Azerbaycan ile İlişkiler

Bu sorulara cevap aramak adına Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini tek tek ele aldığımızda, 90'lı yıllarda Türkiye'nin en yakın ikili ilişkileri Azerbaycan ile tesis ettiği görülmektedir. 1918'de Kuzey Azerbaycan topraklarında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Aslanlı, 2012: 176). Azerbaycan'ın tekrar bağımsızlığını kazandığı 1991 yılına kadar, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler çok sınırlı olmuştur (Aslanlı, 2012: 177). 11 Kasım 1991 tarihinde Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olmuştur. 14 Ocak 1992'de ise Türkiye-Azerbaycan diplomatik ilişkileri başlamıştır. Aynı yılın mart ayındaysa Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Türkiye büyükelçiliği açılmıştır. 1990-2000 yılları arasında üç farklı siyasetçi Azerbaycan'ı yönetmiştir. Rusya tarafından Azerbaycan iktidarına getirilen Ayaz Mütellibov'un iktidarı 1990-1992 yılları arasında sürmüş, ardından 1992-1993 yılları arasında seçimle ülkenin başına gelen Ebülfez Elçibey görev yapmış, 1993 yılından 2003'e kadar ise Haydar Aliyev dönemi sürmüştür.

Mütellibov döneminde, 25 Mayıs 1991'de, Türkiye Cumhuriyeti Bakü Başkonsolosluğu açılmış, ülkenin bağımsızlığını kazanması sonrasında ise, 14 Ocak 1992 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçiliği açılmıştır. 1992 yılında Mütellibov, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın davetiyle Türkiye'yi ziyaret etmiş, Turgut Özal da resmi olarak Azerbaycan'a ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu karşılıklı ziyaretler sonucu iki ülke arasında "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır (Hasanov, 2003: 27).

1992 yılında Azerbaycan'da ilk şeffaf seçimin yapılmasıyla Ebülfez Elçibey halk tarafından cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Elçibey'in dış politikası Türkiye'nin de etkisi ile Batı ekseninde oluşurken, Kuzey Azerbaycan ve İran kontrolü altında bulunan Güney Azerbaycan'ı birleştirme hedefini taşıyan "Bütün Azerbaycan" ideolojisi Elçibey'in politik vizyonunu ortaya koymuştur (Yılmaz ve Sayın, 2013: 32). Elçibey, cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk yurt dışı ziyaretini 24-27 Haziran 1992'de Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. Elçibey, bu ziyareti sırasında TBMM'de bir konuşma yapmış ve konuşmasında takip ettiği yolun "Mustafa Kemal'in yolu" olduğunu vurgulamıştır. Anıtkabir'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında ise hatıra defterine, "Ey büyük Türk, büyük komutan. Sizi ziyaret etmekle kendim ve milletim adına onur duydum. Senin askerin Elçibey." ifadelerini yazmıştır (Rehimov, 2022). Türk devletlerinin bağımsız ve demokratik bir şekilde siyasi hayatlarına devam etmeleri gereğini vurgulayan Elçibey, egemen eşitliği ilkesi ile Türklerin iş birliği geliştirebileceğine inanmıştır (Yoska, 2020: 229). Elçibey döneminde en önemli sorun olarak Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali görülmüş ve bu soruna karşı daha önce Rusya arabuluculuğuna başvurulurken, bu dönemle beraber Batı ve ABD bu sorunun çözümüne dahil edilmeye çalışılmıştır (Beşikçi, 2016: 240). Türkiye'nin Batı ile kapı olduğu anlayışı içerisinde karşılıklı ilişkileri geliştiren, Azerbaycan'ın topraklarındaki egemenliğini arttırmak için askeri ve ekonomik alanlarda Türkiye ile iş birliğine yakın duran Elçibey'in iktidarı bölge ülkelerini tedirgin etmiş ve uzun soluklu olamamıştır.

Haydar Aliyev'in 1993'te Azerbaycan cumhurbaşkanı olması ile ekonomik atılımlar canlandırılırken, "asrın antlaşması" adı verilen, Hazar Denizi'ni dünyaya açan antlaşma sayesinde Azerbaycan küresel ekonomide kendine bir yer edinmeye başlamıştır (Kalaycı, 2013: 38). Aliyev'in görevi devralması ile ortaya çıkan yeniden Rusya yakınlaşması, daha sonraki dönemde Aliyev'in Batı'ya yönelik adımları, Türkiye ile askeri, siyasi ve ekonomik alanları kapsayan çok boyutlu ilişkiler kurması neticesinde endişe yaratmaktan

çıkmiştir (Beşikçi, 2016: 246). Asrın antlaşması sonrası ABD ve Batı'nın dikkatini Dağlık Karabağ sorununa daha fazla çekmeyi başaran Aliyev, çok uluslu şirketlerin lobi faaliyetlerini bu yönde kullanmayı başarmıştır. 1996 sonrasında Türkiye ile de diplomatik görüşmeler artarken bu görüşmelerin ana konusu Azerbaycan topraklarında süren Ermeni işgali olmuştur (Beşikçi, 2016: 246). Başbakan Mesut Yılmaz'ın 1996 yılında Bakü'ye resmi ziyareti sırasında Ermenistan'la sınırların kapatılması konusunda anlaşmaya varılmıştır (Aslanov, 2012: 9-12).

Kırgızistan ile İlişkiler

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler, 1991'de Türkiye'nin Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması ve "Kırgızistan ve Türkiye Arasında Dostluk ve İşbirliği" antlaşmasının Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev tarafından imzalanması ile başlamıştır (Ahat, 2013: 3). Bağımsızlık sonrası ilişkilerde etkili olan başlıca gelişmeler, 1992 yılında iki ülkede elçiliklerin açılması, 1997 senesinde Ebedi Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanması ve 1999 senesinde "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" bildirisinin iki ülkenin ortaklığı sonucunda yayınlanmasıdır. Türkiye ve Kırgızistan'ın devlet başkanları önderliğinde ekonomiden, kültür ve güvenliğe kadar çok farklı alanlarda kuruluşlar oluşturulmuş, çok boyutlu bir iş birliğine adım atılmıştır (Bıyıklı, 2017: 377-406). Bu adımların da etkisi ile Kırgızistan'ın ekonomik olarak zor durumda olduğu 1991-1994 yılları arasında Türkiye, Kırgızistan'a yardım yapma yoluna gitmiştir (Bostancı, 2016: 198). Türk girişimciler de bağımsızlığın ardından Kırgızistan'a yatırım yapmaya başlamışlardır. Kırgızistan tarafından ekonomik imkanlar sunulurken, bu imkanların değerlendirilmesinde danışmanlık hizmetlerinin verilmesi ve bürokratik işlemlerin yürütülmesinde takip desteğinin sağlanması özel girişimlerin artmasında etkili olmuştur (İnançlı, 2015: 115).

Diğer Orta Asya ülkeleri ile olduğu gibi Kırgızistan ile de eğitim alanında iş birliğine önem verilmiştir. Eğitim alanında iki ülke arasındaki iş birliği, Kırgızistan daha bağımsızlığını ilan etmeden önce başlamıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan ile Kırgızistan Halk Eğitimi Bakanı Çınar Cakıpova arasında bir protokol imzalanmış, bu protokole göre iki ülke arasında 5 yıllığına okul öncesi ve sonrası eğitim sistemlerinin incelenmesi, karşılaştırılması ve karşılıklı öneriler yapılması hususlarında anlaşılmıştır. Van ilinde yaşamakta olan Kırgızlar için tarih, müzik gibi alanlarda öğretmenlerin atanması planlanmıştır (Ağgün, 2017: 429-430). Türkiye'nin "Büyük Öğrenci Projesi" çerçevesinde çok sayıda Kırgız öğrencinin Türkiye'de üniversite eğitimlerini tamamlamaları hedeflenmiştir (Tongut ve Yavuz, 2014: 135). Türkiye tarafından Kırgızistan'da kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, ülkenin saygın eğitim kurumlarından biri haline gelmiş ve ülkede yüksek eğitime katkıda bulunmuştur (Çotaev, 2017: 335). Bu gelişmelere karşın 1996'da yapılan bir anayasal değişiklik ile Kırgızcanın yanında Rusçanın da resmi dil olarak ilan edilmesi, Rusya'nın halen bölge üzerindeki kültürel etkisini yitirmediğini göstermiştir. Rusya güçlendikçe Sovyetlerden boşalan yeri doldurmaya ve Orta Asya ülkeleri üzerindeki etkinliğini arttırmaya devam etmiştir.

Kazakistan ile İlişkiler

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'ı aynı gün tanımış ve tanıyan ilk ülke olmuştur. Bu tarihin öncesinde dahi Turgut Özal'ın Kazakistan ile

yakınlaşmayı uygun gördüğü ve henüz 15 Mart 1991 tarihinde Sovyetler Birliği ve Kazakistan'ı ziyaret ettiği, o dönemde bu ziyaretini yine neo-liberal politikalara bağladığı ve gelecek dönem yatırımları ile girişimciler adına bu ziyarete önem atfettiği görülmektedir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev de Eylül 1991'de yaptığı Türkiye ziyareti ile Turgut Özal'ın Mart 1991 tarihli davetine cevap vermiştir (Gündoğdu ve Güler, 2017: 81). Nursultan Nazarbayev, henüz ülkesi bağımsızlığını resmen kazanmadan, gerçekleştirdiği bu ziyaretinin öncesinde Türkiye'nin piyasa ekonomisine geçme çalışmalarını övmüştür. Nazarbayev, kendilerinin de Türkiye'nin tecrübelerinden faydalanmak istediklerini belirtmiştir (Gündoğdu ve Güler, 2017: 85). Bu dönemde Nazarbayev'in yaklaşımı, Türkiye'nin yumuşak gücü ile ekonomik gücünü birleştirme politikasının Orta Asya özelinde hızlı bir karşılık bulduğunu göstermiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle ikili ilişkiler resmi bir zemine oturmuştur. Türkiye'nin izlediği aktif politikanın karşılığı Nazarbayev'in serbest pazar ekonomisini uygulamak istediklerini söylemesi ve önlerindeki tek modelin "Türkiye modeli" olduğunu belirtmesiyle alınmıştır (TİKA, 1995: 41).

Türkiye modeli, piyasa ekonomisi kadar laik ve demokratik bir model olarak da Batı tarafından üzerinde durulan bir model olmuştur (Akçay, 2016a: 54). Ancak, bölge ülkelerinde model arama yerine kendi modellerini üretme isteği Kazakistan'da da dikkat çekmiştir. Nazarbayev başta çekici bulunduğu Türkiye modelinin, bir ağabey modelinden ziyade bölge ülkeleri ile eşit bir entegrasyon modeli olarak anlatılamamasından ve Özal'ın vefatı sonrasında bölgeye ilginin azalmasından ötürü duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir (Yılmaz, 2021: 62-64).

Ermenistan ile İlişkiler

Türkiye, Orta Asya ve Kafkaslarda kurulan tüm devletler ile ilişkilerini ilerletmeyi tercih etmiştir. Ancak, bölge ülkeleri arasında çözümsüz kalan meseleler Türkiye'nin 90'lı yıllarda kurmak istediği çok taraflı kurumları etkilemiştir. Diğer Kafkasya cumhuriyetleri ile kurulan diplomatik ilişkilerdeki yakınlık, Ermenistan-Türkiye ve Ermenistan-Azerbaycan arasındaki tarihi meselelerin yansımaları neticesinde Ermenistan ile istendiği ölçüde tesis edilememiştir. Ermenistan'ın bağımsızlık bildirisinde ve anayasasında Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı göstermeyen ifadelerin yer alması, diasporayı harekete geçirmek adına 1915 tehcir kararı ve sonrasında yaşanan olayları tarihi tartışmalardan kaçınarak, siyasi ajanda ile ele alması ve Dağlık Karabağ'ın işgali, Türkiye ile Ermenistan arasında kurulmak istenen iyi komşuluğa dayalı sıcak ilişkilerin sürekliliğini etkilemiştir (Kanbolat, 2015: 103).

Oysaki Türkiye, Kafkasya politikasını belirlerken Ermenistan'ı da önemli bir güzergâh olarak işaret etmiştir. Türkiye, 21 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden ülkeyi tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığı tanınan, Ermenistan ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmış, Ermenistan'ın karşılaştığı ekonomik sorunların hafifletilmesi adına insani yardımlarda bulunulmuştur (Kaymaz Mert, 2021: 68). Türkiye'nin Kafkaslardan doğuya açılan yeni politikasında köprü vazifesi görebilecek Ermenistan ile kuracağı olumlu ilişkilere önem verilmiş ve sorunların çözümü adına Ermenistan'ın çok taraflı kurumlar içerisinde yer alması istenmiştir. Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan'ın da olumlu yaklaşımı sonucu Ermenistan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına

(AGİT) ve Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen Türkiye tarafından kurucu üye olarak davet aldığı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne (KEİÖ) katılmıştır.

Ermenistan, AGİT üyesi olurken sınırlarında değişiklik istemeyeceği şartını kabul etmiştir. KEİÖ üyesi olan Ermenistan, Türkiye'nin, SSCB döneminde merkezi olarak planlanmış ekonomide yer alan bölge ülkelerini dünya ekonomisine entegre etme ve Karadeniz Havzası'nda iş birliği ile barış ve refahı tesis etme hedeflerine onay vermiştir (Tütünsatar ve Sezgin, 2022: 330).

Türkiye'nin kurulmasına öncülük ettiği ve daha önceki bir çabanın 1992 senesindeki nihai meyvesi olan KEİÖ üyeliğine, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Arnavutluk, Gürcistan ve Sırbistan'ın yanı sıra Türkiye'nin ilişkilerde sorunlar yaşadığı Yunanistan ve Ermenistan'ın da davet edilmesi, Türkiye'nin ekonomik iş birliği ile barış ve güvenlik arasında kurmuş olduğu ilişkiyi yansıtmaktadır. Örgütün ilk maddesinde yer alan barış ve insan haklarına vurgu, örgütün amaçları arasında yer alan üye ülkelerin ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılması; ekonomik, ticari, bilimsel iş birliği oluşturulması; siyasi bir bütünleşmeden ziyade ülkeler arası dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi gibi hedeflere bakıldığında da Türkiye'nin, KEİÖ aracılığıyla, üye ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkileri güçlendirme niyeti görülmektedir (Bakan ve Güven, 2021: 536).

Ermenistan'ı ekonomik ve siyasal girişimlerde dışarıda bırakmamaya özen gösteren Türkiye'nin bu çabası 1993 senesine gelindiğinde sürdürülmesi olanaksız bir dış politika yaklaşımına dönüşmüştür. Bölgede kurulması hedeflenen ekonomik ve siyasi istikrar, Ermenistan'ın Gorbaçov döneminden itibaren arttırdığı Dağlık Karabağ coğrafyasındaki hak iddialarını Kelbecer bölgesini işgal ederek sürdürmesi neticesinde sarsılmıştır (Yoska, 2020: 223). Türkiye ise bu gelişmeler ışığında Ermenistan'a yapmakta olduğu tahıl sevkiyatını durdurmuş ve iki ülke arasındaki kara sınırını, 3 Nisan 1993 tarihinde, kapatarak tepkisini göstermiştir (Çelikpala, 2010: 99).

İşgal ve çatışmalar neticesinde Türkiye-Ermenistan ilişkileri zarar görürken, zayıf bununla sınırlı kalmamıştır. Rusya'nın bu çatışmalar sonucunda bölgede oluşan istikrarsızlığı ve daha sonrasındaki Çeçen ayaklanmalarını gerekçe göstererek Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması (AKKA) sınırlamalarına uymayacağını açıklamasıyla Türkiye'nin bölge politikaları yara almıştır (Yılmaz, 2010: 33). 1993 yılında Rusya'nın ikili askeri antlaşmalar çerçevesinde Ermenistan'a asker sevkiyatında bulunması ile bölge politikalarındaki etkinliğini sürdürmek isteği açıkça gözler önüne serilmiştir.

Türkiye'nin, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmış cumhuriyetlere sağlayacağı destekleri koordine etmesi amacıyla, 1992 senesinde kurduğu Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)¹, 1993 yılında kurduğu kültür örgütü Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY)² gibi kurumlar o dönemde bölgeye atfettiği

¹ 24 Ekim 2011 tarihli 656 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile adı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı olarak değiştirilmiştir.

² Teşkilatın ismi sonraki dönemde Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı olmuştur.

önemi ortaya koymaktadır. Ancak bu kurumları da ortaya çıkaran çok yönlü ve çok taraflı dış politika vizyonuna rağmen, bölgede istenen seviyede bir iş birliğinin kurulması o dönem için mümkün olmamıştır. Bölgedeki çatışmalar, Rusya'nın tekrar bölge ülkeleri üzerindeki etkisini arttırması, Türkiye'nin ortaya koymuş olduğu modelin bölge ülkelerince benimsenmemesi gibi sebepler bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Türkiye-Yunanistan ve AB İlişkileri

Türkiye'nin, Yunanistan ile ilgili geleneksel stratejisi, görelî olarak Yunanistan'ın asla gerisinde kalmamaya dayalıdır. Bu sebeple Soğuk Savaş döneminde Yunanistan'ın atmış olduğu adımlar derhal karşılanmıştır. İki ülke arasındaki güç dengesini bozabilecek, örneğin NATO içerisinde yer alma gibi, stratejik kararların alınması sırasında da denge politikaları etkili olmuştur.

İzlenen bu politikaya uygun olarak, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET), her iki devlet de aynı yıl başvurmuştur. 1959 senesindeki bu başvuruların ardından, 1981 senesinde yalnızca Yunanistan, Avrupa Topluluğu (AT) üyesi olmuştur. Yunanistan'ın aksine Avrupa'nın genişleme politikaları çerçevesinde AT'ye üye olamadan 90'lı yıllara başlayan Türkiye, dış politikasını bu durumu da göz önünde bulundurarak belirlemek zorunda kalmıştır (Karabulut, 2011: 74).

Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği

Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca NATO içerisinde oynadığı son karakol rolü SSCB ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla ortadan kalkmıştır. NATO'nun, Sovyetlere karşı üstlendiği nükleer şemsiye oluşturma görevi değerini yitirirken, Batı Avrupa Birliği (BAB) güvenlik oluşumunun güç kazanması olasılığı ortaya çıkmıştır.

Çatışmaların nükleer seviyeye tırmanmaması durumunda, 1980'li yıllar ortalarına kadar uykuda bekletilen ve sonrasında ittifakın Avrupa sütununu güçlendirmek adına ambargo görevlerinin denetimi, mayın temizleme gibi yardımcı görevlerde bulunan BAB'ın Avrupa güvenliği için daha fazla rol üstlenmesi muhtemel görülmüştür. NATO'ya alternatif oluşturmaması düşünülen oluşumun, Avrupa entegrasyonunda eksik ayak olarak dikkat çeken Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) inşası içerisinde rol oynaması düşüncesi ile değeri yeniden yükselmiştir. 2000'li yıllara dek BAB'ın üstlendiği görevler, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına (OGSP) geçişi kolaylaştırmıştır. Yunanistan'ın AB güvenliğinin geleceğini belirlemesi muhtemel kurumlarda yer bulması, Türkiye'nin ise bu kurumların dışında yer alması istenen bir durum değildir. Bu sebeple Türkiye, AB kurumları içerisinde yer almak için yeni atılımlarda bulunmuştur.

Türkiye, 1983 senesinde Turgut Özal'ın başbakanlık görevine gelmesinin akabinde, 12 Eylül sonrası AT ile bozulan ilişkileri yeniden tesis etme niyetini açıklamıştır. AT ile ilişkilerin kurulması, o dönemde askıda tutulan mali protokollerin serbest kalmasını sağlayacak ve Türkiye'nin ekonomik açıdan lehine olacak bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Diğer yandan, ilişkilerin yeniden tesisi ile Türkiye'nin demokratik bir rejime adım attığı Topluluk tarafından onaylanmış olacaktır (Karabulut, 2011: 75). Topluluk, mali protokolleri o an için serbest bırakmasa da Türkiye ile ilişkilerin yeniden tesisini olumlu görmüştür. Türkiye, Turgut Özal'ın izlemiş olduğu liberal ekonomi politikaları neticesinde olumlu görüşlerin artmasını fırsat bilerek, 1986 yılında Türkiye-

AET Ortaklık Konseyi'nin toplanmasını istemiştir. 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye'nin AT'ye tam üyelik başvurusu resmi olarak gerçekleştirilmiştir. Başvurusu Avrupa Komisyonu'nda incelenen Türkiye'nin tam üyeliği ile ilgili olumsuz görüş 18 Aralık 1989 tarihinde, Topluluğun ve Türkiye'nin böyle bir genişlemeye hazır olmadığı şeklinde açıklanmıştır (Akçay, 2016a: 54). Bu görüşe göre, AT ancak 1992 sonrasında yeni bir üyelik müzakeresi için kendi iç pazarını hazır hale getirebilecektir, Türkiye ise ekonomik, sosyal ve siyasi şartları gereği henüz üyeliğe hazır bulunmamaktadır.

Türkiye, AT üyeliği başvurusu ile beraber BAB'a da üye olma isteğinde bulunmuştur. AT üyeliğine kabul edilmeyen Türkiye, 1992 senesinde "Ortak Üye" sıfatıyla, BAB'a tam üyelik dışında bir statü ile dahil olmuştur.

Kıbrıs Meselesi

Türkiye'nin Turgut Özal döneminde AT'ye üye olamayışı, Yunanistan'a ikili sorunları "uluslararasılaştırma" kozunu vermiştir. Türkiye'nin AT üyeliği için gerekli görülen sorunların aşılması birçok kez Yunan engeline takılırken, Türkiye'nin adaylığı önünde Yunanistan'ın veto kartı dengeleri değiştiren bir koza dönüşmüştür. Yunanistan tarafından bu koz, Kıbrıs meselesinin çözümüne yönelik olarak, Haziran 1990 Dublin Zirvesi'nde kullanılmıştır. Zirve neticesinde Türkiye'nin Topluluk ile ilişkileri, derin tarihi sorunlar yaşadığı Yunanistan ile sorunlarını aşmasına bağlı hale gelmiştir (Demir, 2005: 356).

Kıbrıs Rum Hükümeti de AT'nin bu yaklaşımını fırsat olarak değerlendirmiş, 3 Temmuz 1990 tarihinde AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Kıbrıs Rum Hükümeti'nin tüm adayı temsilen yaptığı bu başvuruya karşı çıkmıştır. Buna rağmen, AT başvuruyu normal süreç içerisinde değerlendirme kararı almıştır. Konsey henüz başvuruyu değerlendirme aşamasında iken Türkiye'den yüksek bir karşıt ses yükselmemiştir. Bu durum, Turgut Özal'ın AT ile ilişkileri sekteye uğratacak bir adımdan kaçındığı şeklinde yorumlanmıştır (Demir, 2005: 358).

Denktaş, o dönemde federasyon fikrine de Butros-Gali'nin "Fikirler Dizisi" içerisinde yer alan AB üyeliğine de karşı olmadığını, BM Genel Sekreterine yazdığı bir mektubunda, ifade etmiştir. Sözü geçen mektupta Denktaş, federasyon kurma hedefleri gerçekleşirse, kurulan cumhuriyetin AB üyeliği adına Fikirler Dizisinin 92. paragrafına uymayı kabul etmektedir (Gazioğlu, 2001: 8-9). Söz konusu 92. paragrafta AT üyeliği ile ilgili konularda öncelikle iki tarafın tartışarak anlaşacağı ve ayrı referandumlarla bu anlaşmanın iki toplumun onayına sunulacağı yazmaktadır (Gazioğlu, 2001: 9).

Buna karşılık BM Genel Sekreteri Butros-Gali'ye göre çözüm önerilerine olumlu bakmayan taraf KKTC tarafı olmuştur. KKTC tarafı ise Kıbrıs'ta iki tarafın siyasi eşitliğine vurgu yapan 649 sayılı BM kararı ile uygun düşmeyen ve konunun doğrudan muhatapları dışında, bir uluslararası konferansın zorlamasıyla, kabul ettirilmeye çalışılan hiçbir çözümü adil görmemiştir (Demir, 2005: 358). Avrupa Komisyonu'nun 30 Haziran 1993 tarihinde Kıbrıs'ın üyelik talebine olumlu görüş bildirmesi, 1994 Korfu Zirvesi'nde Kıbrıs'ın AB genişleme programına dahil edilmesi neticesinde KKTC, federasyonu tek çözüm olarak gören kararını yürürlükten kaldırmıştır. Statükonun devamı niteliğindeki konfederasyon çözümü ise bu yıllardan sonra destek görmeye başlamıştır (Demir, 2005: 356).

1994 Ekonomik Krizi ve Gümrük Birliği

Türkiye, Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak KKTC tezlerini desteklemesine karşın, AB ile ekonomik hususların siyasi meselelerden önce konuşulmasını hedeflemiştir. Gümrük Birliği sürecinin neticeye ulaşması için Yunanistan'ın vetosunu aşmak gerekmiştir. Türkiye, Gümrük Birliği oluşturulması çabalarını Turgut Özal'ın vefatı sonrasında da sürdürmüştür. Tansu Çiller Hükümeti'nin programında, AB üyeliğinin doğrudan 1995 yılı içerisinde yürürlüğe girmesi öngörülen Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesine bağlı olduğu iddia edilmiştir (Karabulut, 2011: 80).

1994 yılında Türkiye ekonomisi ağır bir kriz yaşamış, ekonomi yüzde 6,1 oranında gerilerken, tüketici enflasyonu yüzde 125 oranında artmıştır (Toprak, 2010: 5). 1990'lı yıllarda ekonomik kurumlar geliştirilirken, yüksek enflasyon ile dengesiz büyüme kamu kurumlarında açık yaratmış, bu durumdan kaynaklı olarak kamu maliyesinde sorunlar yaşanmıştır (Gaytancıoğlu, 2010: 142). Krize esasen kamu maliyesindeki bu açıkların kapatılması için izlenen politikalar sebep olmuştur. Körfez Savaşı sırasında uygulanan ambargo, artan PKK eylemleri ve sonrasındaki Huzur Operasyonlarının finansmanı da devletin özellikle güvenlik harcamalarında artışa sebebiyet vermiştir (Şahin, 2007: 220-221). Kamu maliyesinin borçlanma ile açıklarını kapatması ise yükselen reel faizler neticesinde sürdürülebilir bir ekonomik yaklaşım olmaktan çıkmıştır. 1990'lı yıllarda yüksek faiz gelirleri neticesinde reel ekonomi de zarar görürken, üretime yönelik yatırımların ülke dışına yönelmesi neticesinde ekonomik istikrar programı uygulanmaya başlanmış, ancak bu programın yüksek faizleri düşürme hedefi tersine bir etki yaratarak krize zemin hazırlamıştır (Toprak, 2010: 3).

Kriz döneminde Çiller'in Avrupa ile Gümrük Birliği antlaşması imzalama hedefi ekonomik alanda yaşanan sorunlarla daha anlamlı bir hal almıştır. Gümrük Birliği antlaşması sayesinde Avrupa pazarlarıyla yarışacak bir iç piyasanın yaratılması mümkün olursa faiz gelirleri ile yaşayan bir ekonomiden, üretime dayalı bir ekonomik modele dönüş de mümkün olacak, istihdam artarken krizler geride kalabilecektir. Bu sebeple 6 Mart 1995 tarihinde Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nde Gümrük Birliği kararı imzalanırken, Yunanistan'ın kararı veto etmemesi çok daha önemli görülmüştür. Türkiye ise bu karar alınırken eş zamanlı olarak Kıbrıs'ın AB üyeliğine dair görüşme takviminin belirlenmesine itiraz etmemiştir. Gümrük Birliği ile sağlanması beklenen istikrar ve AB yolunun açılacağına dair yeşeren umutlara karşın, bu Birliğin otomatik bir istikrar getirmeyeceği, iktisat politikaları ile para, maliye ve döviz kuru politikalarının halen doğru yönetilmesine ihtiyacın olduğu ve AB'nin de kendi üstüne düşen mali iş birliği, iş gücü ve sermayenin serbest dolaşımı gibi yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiği görülmüştür (Yüceol, 1999: 142-143).

Balkanlarda Türk-Yunan Rekabeti

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların rafa kaldırılabilmesi, ancak iki ülkenin başındaki hükümetlerin bu yöndeki ortak yaklaşımları ile mümkün olmuştur. Turgut Özal döneminde Yunanistan ile sorunların diyalog yoluyla çözümlenmesine verilen öneme karşın, Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu'nun uzun süre diyaloga açık olmaması neticesinde 1985-1987 arasındaki Davos görüşmeleri sonuçsuz kalmıştır.

Kıbrıs sorununa ek olarak, Ege'de yaşanan karasularının kaç mil olarak tayin edileceğine dair sorunlar iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Turgut Özal bu sorunun çözümünde

barışçıl bir yol izleyerek, Yunan tarafı altı deniz milini aşmadığı sürece Türkiye'nin de altı mili geçme niyeti olmadığını ifade etmiştir. Turgut Özal'ın barışçıl söylemleri ve diyalog çağrıları 1988 senesindeki Davos görüşmelerinde nihayet sonuç vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal ile Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu el sıkışarak verdikleri fotoğraflarla ikili ilişkilerde bir yumuşama dönemine girdiklerini belgelemişlerdir (Daban, 2017: 87). Sonraki dönemlerde yaşanan sorunlarda “Davos ruhunun canlandırılması” ve diyalog ile krizlerden çıkılması beklentisi kamuoyunda hasıl olmuştur.

Yunanistan'ın “Davos ruhuna” ne kadar bağlı kalacağı ise ülkenin dış siyaseti kadar, iç siyasetinde izlediği popülist politikalar ile de bağlantılı olarak değişim göstermiştir. PASOK partisi lideri Andreas Papandreu, 1993 sonrasında Yunanistan'da tekrar hükümete geldikten sonra, bir önceki dönemde Türkiye ile ılımlı politikalar izleyen Miçotakis'ten farklı bir çizgi belirlemiştir. Balkanlarda Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan durumda Türkiye'nin izlediği politikalardan farklı politikalar izleyen Yunanistan, bölge ülkeleri Makedonya ile Bosna-Hersek'in Türkiye ile yaklaşmasından rahatsızlık duymuştur. Türkiye'nin Balkanlardaki Müslüman nüfus üzerinde güçlü bir etkisi olması mümkündür. Orta Asya'da Türklük, Balkanlarda ise Müslüman kimliği ile yumuşak gücünü ilk kez bu denli etkin kullanması mümkün olan Türkiye, bölgesel bir güç olarak Yunanistan'ın önüne geçme fırsatını yakalamıştır.

Yugoslavya'nın 1991 sonrası yaşadığı parçalanma sürecinde Türkiye, bağımsızlıklarını ilan eden devletleri tanımakta acele etmemiştir. Ancak, AB'nin Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımalarının ardından geri işlemeyecek bir senaryonun ortaya çıkmasıyla Türkiye, Bosna-Hersek ve Makedonya ile birlikte bu iki devleti de 6 Şubat 1992 tarihinde tanımış ve bölge politikalarında varlığını göstermiştir. Bosna-Hersek politikası Türkiye'nin dönem içerisinde izlemiş olduğu proaktif ve çok taraflı politikalar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. 7 Nisan 1992 tarihinde ABD tarafından tanınan, 22 Mayıs tarihinde BM üyelik başvurusu kabul gören Bosna-Hersek'in yaşadığı savaş karşısında politikalar üreten ve konuyu uluslararasılaştırmayı seçen Türkiye, Bosna-Hersek'in egemenliğinin korunması adına kurulan BM ve NATO güçlerine dahil olmuştur (Emgili, 2012: 71-73).

Türkiye'nin bölgede tek başına hareket etmemeyi tercih etmesi ve ABD ile bölgede izlenen yakın politika, Körfez Savaşı sonrası bir kez daha iki ülkeyi stratejik konulardaki ortaklık noktasında yakınlaştırmıştır. Oysaki Yunanistan farklı bir politika izlemiş, Makedonya'nın bağımsızlığına dair çekincelerini PASOK hükümeti ile daha fazla dile getirmiştir. Bu ülkenin adından kaynaklı olarak Yunanistan'ın tarihi ve kültürel mirasını paylaşıyor olması, özellikle AB'nin de kimlik inşasında rol oynayan Yunanistan'ın yumuşak gücünü zayıflatabilirdi (Özgen, 2013: 334-336). Bu hassasiyetle Sırp politikalarına daha yakın bir çizgide hareket etmeyi tercih eden Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti'ne karşı bir abluka uygulamasına geçmiş, ülkenin adı ile ilgili BM bünyesinde yürütülecek görüşmelerden kaçınmıştır.

Kardak Krizi

Türkiye ile Yunanistan arasında bir dönem oluşan “Davos ruhunun” bir daha yakalanması için iki tarafın devlet insanlarının bölgesel, konjonktürel meselelerde karşılıklı çözüm arayışına girmeleri gerekli şart olmuştur. Andreas Papandreu sonrasında partinin başına geçen Kostas Simitis'in dış politika algısı selefinden farklı olmuştur. Balkanlarda sorunları

çözümlemeye yönelen Simitis, Atina'yı AB içerisinde daha güçlü bir noktaya taşımanın Türkiye ile pozitif ilişkilerin kurulmasından geçtiğine dair inancını göstermiştir. Fakat, Simitis koltuğu devralırken, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin pozitif bir yöne dönmesinin önünde parti içi güç savaşları, karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası ve Kardak kayalıkları gibi sorunlar vardır. Konstrüktivist epistemoloji ile bakıldığında İngiltere'nin elindeki beş yüz nükleer füze nasıl ki ABD için sorun olarak görülmezken, Kuzey Kore'nin elinde olabilecek beş nükleer füze senaryosu büyük bir tehdit olarak algılanırsa Yunanistan için de Türkiye ile yaşadığı sorunlar fazlasıyla önemsenmiş ve siyasi yakınlaşmayı zorlaştırmışlardır (Wendt, 1995: 73).

Türkiye ile Yunanistan'ın Ege Denizi'nde yaşadıkları temel sorunların başında karasuları genişliğinin belirlenmesi yatmaktadır. BM Deniz Hukuku konferanslarında devletlerin 12 mili geçmeyecek bir sınıra kadar karasularını belirleme hakları ilke olarak kabul edilmektedir, ancak her devletin 12 millik karasuları tayin etme zorunluluğu yoktur. 18. yüzyılda 3 mil olarak genel kabul gören karasuları, devletler tarafından 20. yüzyıl ortası itibari ile genelde 6-12 mil arasında kabul edilme eğilimindedir (Pazarcı, 2016: 262-263). Türkiye'de, hakkaniyet ilkesi gereği, Bakanlar Kurulu kendisine bırakılan "belirli denizlerde" 6 mil üzerinde karasuları genişliği belirleme yetkisini Karadeniz ve Akdeniz'de kullanmıştır. Ege Denizi'nde ise 20 Mayıs 1982 tarih ve 2674 sayılı Karasuları Kanunu'nun belirlediği ilke uyarınca 6 mil genişliğinde karasuları sınırı kabul edilmiştir (Pazarcı, 2016: 262-263).

Yunanistan ile deniz sınırı henüz bir antlaşma ile belirlenmese de her iki ülke de Ege Denizi'nde karasuları genişliğini 6 deniz milinde tutmaktadır. Yunanistan ile Türkiye şayet Ege Denizi'ndeki karasuları genişliğini 12 mil olarak yeniden belirleyecek olsalar, Yunanistan'ın karasuları Ege Denizi'nin bugün olduğu gibi yüzde 40'ını değil, yüzde 70'ini kapsayacaktır. Ege Denizi'nde Türkiye'nin karasularını yüzde 10'un altına düşürecek bu artırımı sonrası açık deniz oranı ise yüzde 51'den yüzde 19'a kadar gerileyecektir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024a). Bu sebeple Türkiye, Ege Denizi'nde statükonun korunmasından yanadır.

Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki statükoyu koruma hassasiyeti 1976 senesinde Ege Denizi'nde bağlantılı bir başka sorunda daha kendini göstermiştir. 1976 senesinde kıta sahanlığı sorununu Uluslararası Adalet Divanına taşımak isteyen Yunanistan'ın bu çabası, Türkiye'nin mahkemenin bu konudaki yetkisizliğini öne çıkarması ve Adalet Divanı'nın bu ihtilafa bakmaya yetkili olmadığına kabulü ile aşılmıştır (Gündüz, 2011: 11-19).

25 Aralık 1995 tarihinde yaşanan Kardak Krizi ise karasuları hassasiyetinin Ege Denizi'ndeki kayalıklara kadar sirayet edeceğini göstermiştir. Figen Akat isimli Türk bandıralı geminin Kardak ya da Yunanlıların verdiği isimle İmia kayalıklarında karaya oturması sonucu verilen yardım çağrısına, kaptanın önce karşı çıkmasına rağmen, Yunan botları yardımda bulunmuştur (Avar ve Lin, 2019: 64). Türkiye, Yunanistan'a 29 Aralık'ta bir nota vererek Türk karasuları ihlali sebebiyle Yunanistan'ı protesto etmiştir. 25 Ocak 1996'da Yunan sivil vatandaşlar ile Kalimnos Belediye Başkanı'nın Kardak kayalıklarına bayrak dikmesi, ardından Türk gazetecilerin bu bayrağı Türk bayrağı ile değiştirmesi neticesinde ilişkiler gerilmiştir. Yunan tarafı deniz komandolarını bayrağı indirmek ve Türkiye tarafından izlenecek adımları caydırmak amacıyla adada kalmakla

görevlendirmiştir (Atlamazoglou, 2022). Türkiye kıyıda yalnızca 3,8 mil uzakta olan adalar ile ilgili Yunan açıklamalarını saldırganca bulduğunu açıklamıştır. Türkiye, Yunanistan'ın açıklamalarını karasuları, adaların silahsızlandırılması, hava sahası ve kıta sahanlığı gibi uzun vadeli Ege ihtilaflarında alışıktı olduğu üzere, yersiz Yunan "egemenlik iddiaları" olarak değerlendirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024b). Ege Denizi üzerindeki adacık ve kayacıkların statüleri henüz uluslararası hukukta tanımlanmamıştır ve Türkiye bunların statülerinin karşılıklı anlaşma ile belirlenmesinden taraf olarak, krizin tırmandırılmasına karşı olmuştur. Yunanistan, krizi iç politika malzemesi olarak kullanmak ve konuyu uluslararasılaştırarak krizi tırmandırmakla suçlanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024b).

31 Ocak'ta bu kez karşı kayalıklara Türk SAT komandolarının çıkarma operasyonu yürütülmüştür. Türk komandolarının Türk bayrağını buraya dikmeleri üzerine iki taraf askerleri karşı karşıya gelmişlerdir. Kriz, ancak ABD başkanı Clinton'ın iki tarafla temasta bulunması ve arabuluculuğuyla sıcak çatışmaya dönüşmeden aşılabilmektedir. Her ne kadar sıcak çatışma engellendiyse de iki taraf ilerleyen yıllarda da Ege Denizi sorunlarını ve kayalıkların statülerini siyasi tezleri üzerinden tartışmaya devam etmiştir. Türkiye'de Kardak krizinin çözüm yöntemi ise psikolojik bir üstünlük sağlamış, o dönemde bir tür galibiyet şeklinde yorumlanmıştır (Koçer, 2002: 137-138).

Lüksemburg 1997 ve Helsinki 1999 Zirveleri

Türkiye'nin hedef olarak AB üyeliğini belirlemesi ve çok yönlü politikalar izlediği yıllarda dahi bu hedeften şaşmaması neticesinde 90'lı yıllar boyunca AB ile ilişkiler büyük önem arz etmiştir. AB ile varılan antlaşmalar, Gümrük Birliği'nin kurulması gibi ilerlemeler de hükümetlerce başarılarının bir göstergesi olarak kullanılmıştır.

1997 senesinde yapılacak olan Lüksemburg Zirvesi öncesinde de Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmiş olan Türkiye, bir sonraki zaferinin bu Zirve'de adaylık statüsünün kendisine tanınması olacağını düşünmüştür (Soyaltın Colella, 2020: 45). Fakat Zirve'de Türkiye'nin üyelik için uygunluğu onaylansa dahi adaylık statüsü tanınmamıştır. Buna karşılık, Zirve'de Gündem 2000 raporu ile Kıbrıs'la müzakerelerin başlanması tavsiye edilmiştir. Türkiye'nin üyeliği ise belirli şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar; (a) AB ile insan haklarının korunması alanında uyumlaştırma, (b) azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmaları, (c) Yunanistan ile ilişkilerin tatmin edici ve istikrarlı boyuta ulaştırılması, anlaşmazlıkların Uluslararası Adalet Divanı'na başvuru yolu opsiyonu da dahil olmak üzere çözümlenmesi, (d) BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik BM görüşmelerine destek olunması şeklindedir (Demir, 2005: 360). Zirve'nin sonuç bildirisinde yer alan bu şartlar sadece Türkiye'nin içişlerine değil, özellikle Yunanistan ile ilişkileri bağlamında dışişlerine de etki edecek şartlardır. Türkiye, Ege'de izlemekte olduğu statükoyu koruma politikası yanı sıra Kıbrıs'ta da izlediği politikadan ödün vermeye zorlanmaktadır. Bu sebeple Türkiye, Zirve'den sonra AB ile olan siyasi diyalogun askıya alındığını, Gümrük Birliği'nin ise devam edeceğini açıklamıştır (Soyaltın Colella, 2020: 63).

Türkiye'de büyük hayal kırıklığı yaratan Lüksemburg Zirvesi, 28 Şubat'ın ekonomik ve siyasi etkilerinin hissedildiği bir dönemde, Türkiye'nin AB'den kopmasına sebep olabilecek ve Kıbrıs, Ege gibi sorunların çözümünü zorlaştırabilecek bir Zirve olmuştur. AB hedefinden ayrılan bir Türkiye'nin Batı'ya sırt çevirmesi Balkanlarda ve Orta

Doğu’da Türkiye ile paralel politikalar izlemekte olan ABD için de istenmeyen bir durum olarak yorumlanmıştır (Gözen, 2006: 124). AB içerisindeki endişeler ve ABD’nin dolaylı etkileri Lüksemburg kararının sorgulanmasına sebebiyet verirken, Türkiye içinde ardı sıra önemli gelişmeler yaşanmış ve tartışmada Türkiye lehtarlarının elini güçlendirmiştir. Öcalan’ın yakalanması sonrasında insan haklarına yönelik adımların atılması, Öcalan’a idam cezasının uygulanmaması (ölüm cezası 2004 tarihinde Türk Hukuku’ndan kaldırılmıştır), yeni bir hükümetin başa gelmesi ve bu hükümetin AB ile ilişkileri yeniden tesis etme amacı, AB tarafından olumlu görülen gelişmelerdir (Kirişçi, 2005: 85). Bülent Ecevit hükümeti Türkiye’de koalisyonun başındayken, Almanya’da da Türkiye’nin AB üyeliğine sıcak bakmayan Helmut Kohl’un Hristiyan Birlik Partileri (CSU/CDU) yerine, Gerhard Schröder’in Sosyal Demokrat Partisi (SPD) iktidara gelmiştir. SPD’nin bu başarısı AB içerisinde sol ağırlıklı partilere dönüşün bir devamı olarak dikkat çekmiştir. Almanya, o dönemde AB içerisinde merkez-sol hükümetle yönetilen on üçüncü ülke olmuştur. Merkez-sol partiler, en büyük AB ülkeleri Fransa, İtalya ve Birleşik Krallık’ta yönetime gelirken, AB içerisinde önemli ağırlığa sahip bir grubu temsil etmeye başlamışlardır (Miller, 1998: 1-9). Schröder, selefi Kohl’e göre Türkiye’nin AB üyeliğine daha sıcak bakmış, Türkiye ile yeniden diyalog kurulmasını desteklemiştir (Miller, 1998: 23). 1990’lı yıllarda Almanya seçimlerinde etkili olan Türk kökenli seçmenlerin neredeyse yüzde 60’ının SPD’ye destek vermesi sebebiyle, bu yaklaşım Schröder’in partisinden beklenen bir yaklaşımdır (Tosun ve Sancak, 2021).

Türkiye’deki yeni hükümetin AB ile diyalogu tekrar tesis etme çabalarını etkileyen en çarpıcı husus ise Ege’nin iki yakasında yaşanan depremler olmuştur. İki ülkenin benzer acıları paylaşması Türk ve Yunan halklarının karşılıklı iletişimlerinin artmasına yol açmıştır (Gözen, 2006:124). İki ülkenin Dışişleri Bakanları Yorgo Papandreu ile İsmail Cem’in kurmaya çalıştıkları Türk-Yunan yakınlaşması halklar arasında da sonuç vermiştir (Kirişçi, 2005: 85). İki bakana daha sonra Türk-Yunan yakınlaşmasında oynadıkları rol sebebiyle “2000 Yılıının Devlet Adamları” ödülü verilmiştir (Çongar, 2000).

Lüksemburg’da Türkiye’den beklenen şartlar, olayların gelişimi ve aktörlerin etkisi sonucunda yerine gelmeye başlamıştır. Bu gelişmeler ışığında Helsinki’de gerçekleşen 1999 AB Zirvesi’nde Türkiye’ye aday ülke statüsü tanınmıştır. Zirve’de, AB Komisyonu tarafından bir Katılım Ortaklığı belgesi hazırlanması ve buna bağlı olarak Türkiye’den 2000 yılı sonuna dek AB müktesebatına uyum için bir Ulusal Program hazırlaması öngörülmüştür (Baykal, 2002: 21). Kopenhag Kriterleri göz önünde bulundurularak hazırlanan Katılım Ortaklığı belgesi Türkiye’nin diğer adaylarla aynı temel ilkeler üzerinden adaylığını göstermektedir ve bu bakımdan önkoşulların kalktığı anlamını taşımaktadır. Ancak Katılım Ortaklığı belgesi, Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili önkoşullar dayattığı iddiası ile tartışmalara sebebiyet vermiştir (Baykal, 2002: 25). Bu konudaki muğlaklık ise Finlandiya başbakanı Paavo Lipponen’in Ecevit’e mektubunda ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Hürriyet, 2000). Lipponen mektubunda Türkiye’nin diğer adaylardan farklı olmadığını, 4. paragrafta yer alan Türk-Yunan sorunlarının en geç 2004’te Lahey’e taşınmasının şart koşulmadığını, 9. Paragrafta yer alan Kıbrıs meselesinin çözümünün ise adaylık için ön şart olmadığını, ancak çözüm olmazsa Kıbrıs’ın üyeliği kararının AB Konseyi tarafından verileceğini belirtmiştir (Akçay, 2016b: 57). 90’lı yılların sonunda ön şartsız adaylık statüsünün kazanılması ile Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Sonuç

Türkiye, 90'lı yıllara girilirken, dünyada yaşanan değişikliklerden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Soğuk Savaş boyunca güçler dengesi içerisindeki konumu Türkiye'yi önemli bir oyuncu haline getirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile yaklaşık kırk beş yıl süren oyun sona ermiş, yeni başlayan oyunda ise dondurulan birçok mesele gün yüzüne çıkmıştır. Türkiye'nin bu yeni oyunda kendisini tekrar değerli kılacak roller bulması zaruri hale gelmiştir. Irak'ta yaşanan savaş ve Suriye'nin PKK ile kurduğu münasebet, Sovyetler sonrası kısa süreliğine Kafkasya ve Orta Asya'da açılan fırsat penceresi ve Yunanistan ile yaşanan gerginlikler Türkiye'yi aktif olmaya mecbur kılmıştır.

Türkiye 90'lı yıllarda artık sadece bir oyuncu olmaktan ziyade, oyun kurucu olarak bölgesinde var olduğunu gösterecek politikalar izlemeyi hedeflemiştir. Statükocu bir Orta Doğu politikasından çıkma çabası, Orta Asya ve Balkanlarda yeni kurulan devletlerle benzerlikleri ortaya koyarak inşa edilmeye çalışılan kurumlar ve AB hedefine ulaşma isteği ile izlenen politikalar, bu hedef doğrultusunda atılan birbirini tamamlayıcı adımlar olarak görülmektedir.

1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler, bölgedeki ülkelerin Türkiye'nin rol modelliğini benimseyecek vizyona henüz erişmemiş olmaları, Rusya'nın bölgede yeniden belirleyici rol üstlenme isteği, Yunanistan'ın karşılıklı rekabette Türkiye'den geride kalmak istememesi neticesinde bu adımların atılmasıyla hedeflenen sonuçlara ulaşmak her zaman mümkün olamamıştır. Ancak, o dönem görev yapan devlet insanlarının da etkisi ile 1990'lı yıllar, Türkiye'nin tek boyutlu politikalardan, çok boyutlu politikalar izlemeye geçtiği, proaktif politikalarla güçlü noktalarını öne çıkarırken, bölgesindeki fırsatlardan yararlanmaya çalıştığı bir geçiş dönemi olarak dikkat çekmektedir.

Kaynaklar

Ağgün, K. (2017). Türkiye-Kırgızistan Eğitim, Bilim ve Kültürel İlişkileri. C. Buyar, (der.), *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, (s. 427-438), Bişkek: BYR Publishing House.

Ahat, A. (2013). Bağımsızlıktan Günümüze Kırgızistan-Türkiye İlişkileri ve Geleceğe İlişkin Düşünceler, *Kırgızistan- Türkiye İlişkilerinin Geleceği Sempozyumu*, (s. 3-9), Bişkek: Stratejik Düşünce Enstitüsü.

Akçay, E. Y. (2016a). Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (47), 45-58.

Akçay, E. Y. (2016b). Turkey-EU Relations and Overview of Ruling Parties in Turkey to EU: The Period of 1990-2000. *International Journal of Academic Value Studies*, 2(6), 52-62.

Arı, T. (2004). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler. İ. Bal, (der.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (s. 667-700), Ankara: Nobel Yayınevi.

- Arıdemir, H. ve Acar, A. (2018). Türkiye'nin Orta Doğu Politikasına Yönelik Sürekliliğin I. Körfez Savaşı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, (65), 82-93.
- Aslanlı, A. (2012). Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 1(1), 175-196.
- Aslanov, E. (2012). *Azerbaycan-Türkiye; Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Ankara: Berikan Yayın Evi.
- Atlamazoglou, S. (2022). How the US Defused a Deadly Showdown between NATO Allies' Special-Operations Forces. *Business Insider*, <https://www.businessinsider.com/imia-kardak-island-dispute-between-greece-turkey-almost-sparked-war-2022-5>
- Avar, Y. ve Lin, Y. C. (2019). Aegean Disputes Between Turkey and Greece: Turkish and Greek Claims and Motivations in the Framework of Legal and Political Perspectives. *International Journal of Politics and Security*, 1(1), 57-70.
- Bakan, S. ve Güven, M. E. (2021). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Örneğinde Bölgesel İşbirliği Örgütlerinin Etkileri ve Akdeniz Üzerine Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 528-557.
- Balcı, A. (2015). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, 4. Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Baykal, S. (2002). Turkey-EU Relations in the Aftermath of the Helsinki Summit: An Analysis of Copenhagen Political Criteria in Light of the Accession Partnership, National Programme and the Regular Reports. *Ankara Review of European Studies*, 2(3), 15-63.
- Beşikçi, S. Ö. (2016). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2), 237-252.
- Bıyıklı, M. (2017). Bağımsızlığının 25. Yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Arasında Kırgızistan'ın Üye Olduğu Ortak Kuruluşlar, C. Buyar, (der.), *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, (s. 377-406), Bışkek: BYR Publishing House.
- Bostancı, M. (2016). Ak Parti Dönemi Türkiye-Kırgızistan Siyasi İlişkileri, *Uluslararası Dünden Bugüne Türkiye-Kırgızistan İlişkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (s. 193-202), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Bozkurt, İ. (2017). Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (57), 221-239.
- Clausewitz, C. (2020). *On War*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Criss, N. B. ve Bilgin, P. (1997). Turkish Foreign Policy toward the Middle East. *Middle East Review of International Affairs*, 1(1), 1-11.
- Çelikkpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(25), 93-126.
- Çongar, Y. (2000). İki Bakana Büyük Ödül. *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/iki-bakana-buyuk-odul-5322806>

- Çotaev, Z. (2017). Kırgızistan'ın Dış Politikası: Devam Eden ve Değişen Eğilimler. C. Buyar, (der.), *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, (s. 319-376), Bışkek: BYR Publishing House.
- Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 77-96.
- Demir, N. (2005). Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 347-367.
- Dündar, L. (2016). Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (58), 1-20.
- Emgili, F. (2012). Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (21), 57-87.
- Erol, M. S. (2012). Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 1-20.
- Eskioğlu, R. (2019). Arap Baharına Kadar Türkiye-Suriye İlişkileri. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 70-80.
- Gaddis, J. L. (1992). International Relations Theory and the End of the Cold War. *International Security*, 17(3), 5-58.
- Gaytancıoğlu, S. (2010). Rasyonel Beklentiler Çerçevesinde Türkiye'de 1994 Krizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 139-146.
- Gazioğlu, A. C. (2001). Avrupa Birliği, Kıbrıs ve Türkiye. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 1-14.
- Gözen, R. (2006). Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci. *Uluslararası İlişkiler*, 3(10), 115-146.
- Gündoğdu, A. ve Güler, C. (2017). Kazakistan'ın Bağımsızlığının Tanınma Süreci ve Türk Kamuoyundaki Yankıları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(61), 75-94.
- Gündüz, A. (2011). Ege Denizi Kıta Sahaneliği Davası ve Bazı Düşünceler. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 3(2), 11-23.
- Hale, W. (1992). Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis. *International Affairs*, 68(4), 679-692.
- Hasanov, İ. (2003). *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hürriyet. (2000). Avrupa Birliği'yle Gizli Mektup Trafığı. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/avrupa-birligi-yle-gizli-mektup-trafigi-39141273>
- İnançlı, S. (2015). Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkilerinin Dış Ticaret Üzerine Yapısal ve Sektörel Olarak Yansımaları. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (8), 111-124.
- Kahn, H. (1965). *On Escalation: Metaphors and Scenarios*, New York: Praeger.

- Kalaycı, İ. (2013). Kafdağı'nın Önündeki Ekonomi: Modernleşen Azerbaycan. *Avrasya Etüdleri*, 44(2), 27-56.
- Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, 3. Baskı, Cambridge: Polity Press.
- Kanbolat, H. (2015). *Günümüz Türk-Rus İlişkilerinde Kafkasya, Soğuk Savaş'tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri*, St. Petersburg, 28-29 Eylül 2010, Çalıştay Bildirileri, (s. 101-106), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karabulut, U. (2011). 12 Eylül Döneminden Gümrük Birliği Üyelğine Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Avrupa Birliği Politikalarına Genel Bir Bakış. *Belgi Dergisi*, (1), 73-85.
- Karabulut, U. ve Eryılmaz, E. (2016). PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003). *Belgi Dergisi*, (11), 17-40.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2021). Anavatan Partisi (ANAP) İktidarında Dış Politika ve Muhalefet: Ortadoğu Örneği (1983-1991). H. Ö. Sarıdoğan vd., (der.), *İktisadi ve İdari Bilimlerde Özgün Çalışmalar*, (s. 33-54), İzmir: Duvar Yayınları.
- Kaymaz Mert, M. (2021). Türkiye ve Ermenistan İlişkilerinin AB ve ABD Açısından Önemi: 90'lı Yıllar Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 13(1), 64-86.
- King, J. (1991). *The Gulf War*, New York: Dillon Press.
- Kirişçi, K. (2005). Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri. *Uluslararası İlişkiler*, 2(8), 79-118.
- Koçer, G. (2002). 1990'lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29(1-2), 123-158.
- Korgun, İ. (2020). Türkiye Suriye İlişkileri. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 53-66.
- Miller, V. (1998). *The New Government in Germany*. Research Paper 98/94, House of Commons Library.
- Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11), 29-45.
- Mufti, M. (1998). Daring and Caution in Turkish Foreign Policy. *Middle East Journal*, 52(1), 32-50.
- Önal, T. ve Özdağ, A. (2016). Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri. *Turkish Studies*, 11(16), 53-70.
- Özçelik, F. (2018). Suriye ve Su Sorunu Bağlamında Terör. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 922-936.
- Özdemir, E. (2016). Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye'ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991). *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 217-249.

- Özgen, C. (2013). Balkanlarda Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit: Yunanistan Makedonya Anlaşmazlığı. U.Ü. *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 327-345.
- PAZARCI, H. (2016). *Uluslararası Hukuk*, 15. Basım, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Rehimov, R. (2020). Ebulfez Elçibey Vefatının 20. Yılında Anılıyor. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ebulfez-elcibey-vefatinin-20-yilinda-aniliyor/1949823>
- Sayarı, S. (1997). Turkey and the Middle East in the 1990s. *Journal of Palestine Studies*, 26(3), 44-55.
- Sayarı, S. (2000). Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism. *Journal of International Affairs*, 54(1), 169-182.
- Sınır, G. (2019). Türkiye'nin Kimlik Değişimi Bağlamında Türkiye-Suriye İlişkileri (1990-2010). *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 1(1), 19-27.
- Soyaltın Colella, D. (2020). Türkiye-Avrupa Birliği (AB) İlişkilerinde 1990'lı Yılların Analizi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(3), 25-56.
- Şahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024a). Başlıca Ege Denizi Sorunları, <https://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024b). The Kardak Dispute, <https://www.mfa.gov.tr/the-kardak-dispute.en.mfa>
- TİKA. (1995). *Kazakistan Ülke Raporu*, TİKA, No: 13, Ankara.
- Tongut, S. ve Yavuz, C. (2014). Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Sonra Kırgızistan ile İlişkilerde Türk Medyası: TRT-Avrasya, TRT-Türk ve TRT-Avaz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 133-145.
- Toprak, D. (2010). Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri: 1994 ve 2001 Krizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Tosun, M. ve Sancak, H. (2021). Almanya'da Tarihi Seçim: Türkler Kime Oy Verecek?, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/almanyada-tarihi-secim-turkler-kime-oy-verecek-41902759>
- Tütünsatar, A. ve Sezgin, A. (2022). Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 329-345.
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Wendt, A. (1995). Constructing International Politics. *International Security*, 20(1), 71-81.
- Wohlstetter, A. (1959). The Delicate Balance of Terror. *Foreign Affairs*, 37(2), 211-234.
- X. (1947). The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*, 25(4), 566-582.

- Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(13), 27-42.
- Yılmaz, R. ve Sayın, F. M. (2013). Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Ögeler ve Denge Politikasına Yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 23-42.
- Yılmaz, S. (2021). Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Son Durumu: Hedeflere Ulaşıldı mı?. *Avrasya Dosyası*, 12(1), 60-94.
- Yoska, E. (2020). Ebulfez Elçibey'in Azerbaycan Özelinde Türk Dünyası Meselelerine Bakışı. *Journal of Universal History Studies*, 3(Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), 216-237.
- Yüceol, H. M. (1999). Bölgeselleşme Süreci ve Türkiye-AB Gümrük Birliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 137-144.

Structured Abstract

During the Cold War, a balancing game was played between two different blocs, one containing the members of the North Atlantic Treaty Organization, and the other containing the signatories of the Warsaw Pact. In this game, Türkiye had a strategic value due to its proximity to the Soviets. However, Türkiye's ability to pursue a proactive foreign policy was limited due to the bloc policies pursued in the bipolar world.

With the end of the Cold War, and its restrictive structure, Türkiye started following a different foreign policy in the 1990s. Türkiye began to follow regional developments more closely to achieve its political interests. To this end, in the unipolar world order that emerged in the 1990s, Türkiye tried to compensate for its weaknesses, protect its strengths, eliminate regional threats, and take advantage of opportunities that emerged in its region by pursuing proactive and multilateral policies.

This article examines the foreign policy pursued by Türkiye throughout the 1990s, in the form of Türkiye-Middle East, Türkiye-Central Asia, Türkiye-Caucasus, Türkiye-Greece and Türkiye-European Union relations, respectively, and examines how Türkiye evaluated its strengths, weaknesses, opportunities and threats in the unipolar world order. Our analysis reveals that the multilateral policies followed by Türkiye in the 1990s were shaped by the re-evaluation of its strengths, weaknesses, opportunities, and threats, as well as the influence of the actors determining its foreign policy.

Türkiye-Middle East relations in the 1990s show that Türkiye's strengths at that time still stemmed from its strategic value and military power. During the Gulf War, which began after neighboring Iraq invaded Kuwait on August 2, 1990, Türkiye had the opportunity to prove its strategic importance for the West in the face of new threats. Although Türkiye was not in the Coalition Forces fighting against Iraq, it still played a role in the war by deploying troops on the border and complying with embargo decisions. Despite opposition, foreign policy makers of the time supported the West during the war in order to showcase Türkiye's strategic value and to take advantage of post-war opportunities.

During the Cold War, states were generally considered as the most prominent security threats. However, in the 1990s the most important threat to Türkiye's security was not posed by a state. Throughout the 1990s, Türkiye's goal of eliminating the PKK threat stood out as an important issue affecting Türkiye's relations with the countries in the region. Syria's stance on the PKK issue significantly affected Türkiye-Syria relations during the 1990s.

The collapse of the Soviets and the emergence of new independent states in Central Asia and Caucasus created opportunities for Türkiye in the 1990s. In order to use its soft power in the region effectively, Türkiye adopted new policies in the region. Thanks to these policies, new institutions were established and political, economic and cultural relations with the countries in the region began to develop rapidly. However, the multilateral foreign policy vision that played a significant role in the creation of these institutions could not help Türkiye to achieve the desired level of cooperation in the region.

In the 1990s, economic crises were among the most important factors that prevented Türkiye from taking advantage of the opportunities in its region. The governments of the period believed that improving Türkiye's relations with the European Union would

contribute to the solution of this problem. For this reason, the establishment of a Customs Union between Türkiye and the European Union was declared as an important step not only towards becoming a member of the European Union but also towards resolving the economic crises. However, relations with Greece, with which Türkiye could not agree on the Cyprus and Aegean issues in the 1990s, constituted an obstacle to Türkiye's accession negotiations. The Luxembourg Summit was a major disappointment for Türkiye, taking place at a time when the country faced economic and political challenges. The expected conditions from Türkiye were met over time as situations evolved, leading to increased support for Türkiye. Consequently, Türkiye was recognized as a candidate state at the EU Summit in Helsinki. While the problems in Turkish-Greek relations continued throughout the 1990s, the easing of relations was only possible as a result of the efforts of the statesmen who worked for the rapprochement of the two countries.

Türkiye's relations with the states in its region in the 1990s, reveal that Türkiye followed multilateral and proactive policies after the Cold War. In addition, Turkish foreign policy in the 1990s shows that the statesmen of the period played an active role in pursuing these proactive and multilateral policies.